G‘ARBIY YEVROPA MAMLAKATLARIDA TA’LIM-TARBIYA TIZIMINING RIVOJLANISHI VA PEDAGOGIK ISLOHOTLAR

Xolmaxmatova Oydin Ne’matjon qizi
xolmaxmadovaoydin@gmail.com +90-867-01-06
Xolmaxmatova Marjona Bekmurod qizi,
marjonaxolmaxmatova006@gmail.com +95-011-18-07
Suyarova Ruxshona Nemat qizi
suyarovaruxshona1@gmail.com +97-687-08-06
Ankaboyev Faxriddin Abdug‘ani o‘g‘li
faxriddinabduganiyev.11@gmail.com +88-023-21-23
ChDPU Tabiiy fanlar fakulteti
Geografiya yo‘nalishi 24/1-guruh talablari
Ilmiy rahbar: Abdalova Sayyora Rustamovna
ChDPU “Umumiy pedagogika” kafedrasi dotsenti
abdalovasayora@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida ta’lim va tarbiya tizimining tarixiy taraqqiyoti, xususan, Yangi davr boshidagi pedagogik islohotlar tahlil qilinadi. Maqolada Yan Amos Komenskiy, Jon Lokk va Jan-Jak Russo kabi mutafakkirlarning pedagogik qarashlari, sinf-dars tizimining joriy etilishi hamda dunyoviy ta’limning shakllanish jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, G‘arbiy Yevropa ta’lim modelining o‘ziga xos xususiyatlari va uning jahon pedagogikasi rivojiga ko‘rsatgan ta’siri asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: G‘arbiy Yevropa, ta’lim-tarbiya, Ma’rifatparvarlik, didaktika, pansofizm, tabiiy tarbiya, sinf-dars tizimi, pedagogik islohotlar, dunyoviy ta’lim.

Аннотация. В данной статье анализируется историческое развитие системы образования и воспитания в странах Западной Европы, в частности, педагогические реформы начала Нового времени. В статье освещаются педагогические взгляды таких мыслителей, как Ян Амос Коменский, Джон Локк и Жан-Жак Руссо, внедрение классно-урочной системы и процессы формирования светского образования. Также обосновываются специфические особенности западноевропейской модели образования и её влияние на развитие мировой педагогики.

Ключевые слова: Западная Европа, образование и воспитание, Просвещение, дидактика, пансофизм, естественное воспитание, классно-урочная система, педагогические реформы, светское образование

Abstract. This article analyzes the historical development of the education and upbringing system in Western European countries, specifically the pedagogical reforms at the beginning of the Modern Era. The article highlights the pedagogical views of thinkers such as Jan Amos Comenius, John Locke, and Jean-Jacques Rousseau, the introduction of the class-lesson system, and the formation of secular education. Furthermore, the specific characteristics of the Western European educational model and its influence on the development of global pedagogy are substantiated.

Keywords: Western Europe, education and upbringing, Enlightenment, didactics, pansophism, natural education, class-lesson system, pedagogical reforms, secular education.

KIRISH

G‘arbiy Yevropa pedagogikasi uzoq va murakkab rivojlanish yo‘lini bosib o‘tgan. O‘rta asrlardagi cherkov sxolastikasidan boshlab, Uyg‘onish davri gumanizmi va XVII-XVIII asrlar Ma’rifatparvarlik g‘oyalarigacha bo‘lgan davr ta’lim tizimini tubdan o‘zgartirdi. Bugungi zamonaviy maktab tizimi, dars berish metodikasi va pedagogik tamoyillar aynan G‘arbiy Yevropa mamlakatlaridagi izlanishlar mahsulidir [1].

XVII asr: pedagogik inqilob va komenskiy tizimi. XVII asr G‘arbiy Yevropada "Pedagogika asri" deb ataladi. Bu davrda chex mutafakkiri Jan Amos Komenskiy o‘zining inqilobiy g‘oyalari bilan chiqdi.

Sinf-dars tizimi - bu o‘qitishni tashkil etishning shunday shakliki, bunda o‘qituvchi yoshi va bilim darajasi bir xil bo‘lgan o‘quvchilar guruhi (sinf) bilan aniq belgilangan vaqt davomida, maxsus jadval asosida dars olib boradi. Ushbu tizimning yaratilishi pedagogika tarixida chinakam inqilob bo‘ldi. Quyida uning yaratilish tarixi va asosiy xususiyatlari keltirilgan:

METODOLOGIYA

Sinf-dars tizimining nazariy asoschisi buyuk chex pedagogi Jan Amos Komenskiy (1592–1670) hisoblanadi. U o‘zining mashhur "Buyuk didaktika" (1632) asarida o‘sha davrdagi tartibsiz va individual o‘qitish usulini keskin tanqid qilib, tizimli ta’lim loyihasini taklif etdi.

Komenskiyga qadar: O‘quvchilar maktabga yilning turli vaqtida kelishgan.O‘qituvchi har bir bola bilan alohida shug‘ullangan (qolganlar esa shunchaki kutib o‘tirgan). Yagona o‘quv rejasi va dars vaqti bo‘lmagan.Sinf-dars tizimining asosiy belgilari. Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan va hozirda butun dunyoda qo‘llaniladigan tizim quyidagi elementlardan iborat: Sinf: Bir xil yoshdagi va bilim darajasi teng bo‘lgan o‘quvchilarning doimiy guruhi. O‘quv yili va choraklar: O‘qishning aniq boshlanish va tugash vaqti (masalan, 1-sentyabr), o‘quv choraklari va ta’tillar belgilanishi. Dars: Ta’lim jarayonining asosiy birligi. Har bir dars aniq bir mavzuga bag‘ishlanadi. Dars jadvali: Fanlarning kunlik va haftalik ketma-ketligi. O‘qituvchining yetakchi roli: O‘qituvchi butun sinfga bir vaqtning o‘zida bilim beradi, ularni nazorat qiladi va baholaydi [2].Tizimning afzalliklari. Sinf-dars tizimi nima uchun dunyo bo‘ylab ommalashdi?

- Iqtisodiy tejamkorlik: Bir o‘qituvchi bir vaqtning o‘zida 30-40 o‘quvchiga dars bera oladi.
- O‘zaro ta’sir: O‘quvchilar bir-biridan o‘rganadilar, musobaqa ruhi shakllanadi.
- Tizimlilik: Bilimlar tartib bilan, soddadan murakkabga qarab beriladi.
- Intizom: Aniq vaqt va tartib o‘quvchilarda mas’uliyat hissini uyg‘otadi.
- 4. Komenskiyning "Buyuk didaktika"dagi talablari

Komenskiy dars samarali bo‘lishi uchun quyidagilarni shart deb bilgan: Har bir darsning aniq maqsadi bo‘lishi kerak. Darsning bir qismi o‘tilganlarni takrorlashga, bir qismi yangi mavzuni tushuntirishga va bir qismi mustahkamlashga ajratilishi lozim. O‘qituvchi hamma o‘quvchilar uni eshitayotganiga va tushunayotganiga ishonch hosil qilishi shart.

Xulosa qilib aytganda, Jan Amos Komenskiy yaratgan sinf-dars tizimi maktabni "bilim fabrikasi"ga aylantirdi va ommaviy savodxonlikka erishishning eng samarali yo‘li bo‘lib qoldi.

Didaktik tamoyillar - bu ta’lim jarayonini tashkil etish, o‘qitish mazmuni, metodlari va shakllarini belgilovchi asosiy qoidalar hamda talablardir. Oddiy qilib aytganda, bu o‘qituvchi darsni samarali o‘tishi uchun rioya qilishi shart bo‘lgan "yo‘l-yo‘riqlar" tizimidir. Didaktik tamoyillarning asosiy qismi ilk bor Jan Amos Komenskiy tomonidan ishlab chiqilgan va keyinchalik boshqa pedagoglar (Pestalotsi, Disterveg, Ushinskiy) tomonidan boyitilgan.

MUHOKAMA

Asosiy didaktik tamoyillar va ularning mohiyati.

Ta’limning ilmiylik tamoyili. O‘quvchilarga berilayotgan bilimlar fanning zamonaviy darajasiga mos, isbotlangan va ob’ektiv bo‘lishi kerak. O‘qituvchi fanga oid atamalarni to‘g‘ri qo‘llashi va xato ma’lumot bermasligi shart.

Tushunarlilik (moslik) tamoyili. O‘quv materiali o‘quvchilarning yoshi, intellektual salohiyati va tayyorgarlik darajasiga mos bo‘lishi kerak. Komenskiy buni uchta qoida bilan ifodalagan: Oddiydan murakkabga; Ma’lumdan noma’lumga; Osondan qiyinga qarab borish.

Ko‘rgazmalilik tamoyili (Didaktikaning "Oltin qoidasi"). Inson bilimni sezgi a’zolari (ko‘rish, eshitish, ushlab ko‘rish) orqali yaxshi o‘zlashtiradi. Darsda xaritalar, rasm va sxemalar, videolar hamda real eksponatlardan foydalanish shart.

Nazariya va amaliyotning bog‘liqligi. Olingan bilimlar hayotda qanday qo‘llanilishini ko‘rsatib berish. "Nima uchun buni o‘rganyapmiz?" degan savolga javob topish va o‘quvchilarda amaliy ko‘nikmalarni (masalan, laboratoriya ishlari orqali) shakllantirish. [3]

Sistemalilik va izchillik tamoyili. Bilimlar o‘zaro uzviy bog‘liq holda, ma’lum bir tizim asosida berilishi kerak. Yangi mavzu har doim o‘tilgan mavzuga tayanadi. Agar zanjir uzilsa, o‘quvchi keyingi materialni tushunmay qoladi.

Onglilik va faollik tamoyili. O‘quvchi bilimlarni shunchaki yodlamasligi (mexanik xotira), balki ularning mohiyatini anglashi kerak. O‘qituvchi o‘quvchining darsda mustaqil fikrlashini va savollar berishini rag‘batlantirishi lozim.

Bilimlarni mustahkamlash (pishiqlik) tamoyili. O‘zlashtirilgan bilimlar xotirada uzoq saqlanishi uchun ularni muntazam takrorlab turish va mustahkamlovchi mashqlar bajarish talab etiladi. Didaktik tamoyillar 1-jadvalda:

Tamoyil nomi	**Maqsadi**
Ilmiylik	To'g'ri va isbotlangan ma'lumot berish.
Ko'rgazmalilik	Sezgi a'zolari orqali tushunishni osonlashtirish.
Tushunarlilik	Bolaning yoshiga mos material tanlash.
Sistemalilik	Bilimlarni tartib bilan, uzviy bog'lab berish.
Faollik	O'quvchini darsning qatnashchisiga aylantirish.

Ushbu tamoyillar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq. Masalan, dars ko‘rgazmali bo‘lsa, u tushunarli bo‘ladi; agar material tizimli berilsa, uni mustahkamlash osonlashadi. O‘qituvchi ushbu qoidalardan birini buzsa, butun ta’lim jarayonining samaradorligi pasayadi [4].

Angliya: Jon Jokk va jintelmen tarbiyasi. Angliyada kapitalistik munosabatlarning erta rivojlanishi ta’limda amaliyotchilikni (utilitarizm) keltirib chiqardi. "Tabula rasa" va tarbiya kuchi. Jon Lokk inson ongini "toza taxta" deb atadi. Uning fikricha, bolaning kim bo‘lib yetishishi 90 foiz tarbiyaga bog‘liq. Lokk aristokratik ta’limdan voz kechib, ishbilarmon, mustaqil va irodali "Jintelmen"ni tarbiyalashni maqsad qildi. Jismoniy va amaliy tarbiya. Lokk birinchilardan bo‘lib jismoniy tarbiyani intellektual tarbiya bilan teng qo‘ydi. Sovuq suvda chiniqish, ochiq havoda harakatlanish va qat’iy kun tartibi ingliz ta’lim modelining o‘zagiga aylandi.

Fransiya: Jan-Jak russo va erkin tarbiya. XVIII asr Fransiyada Ma’rifatparvarlik cho‘qqisiga chiqdi. Jan-Jak Russo o‘zining "Emil yoki tarbiya haqida" asari bilan pedagogikani insonparvarlashtirdi. Tabiiy tarbiya g‘oyasi. Russo bolani jamiyatning buzilgan qoidalaridan

asrab, tabiat qo‘ynida tarbiyalashni yoqladi. Uning fikricha, bola 12 yoshgacha kitob o‘qimasligi, aksincha o‘yin va kuzatish orqali dunyoni o‘rganishi kerak. Bu g‘oya keyinchalik Yevropada "Bolalar bog‘chalari" tizimi (Fridrix Frebel) rivojlanishiga asos bo‘ldi.

Germaniya: real maktablar va davlat ta’limi. XVIII asr oxiriga kelib, Germaniyada ta’lim tizimi davlat nazoratiga o‘ta boshladi. Bu yerda lotin va yunon tillariga asoslangan klassik maktablar o‘rniga matematika, fizika, geografiya va chizmachilik o‘rgatiladigan "Real maktablar" (Realschule) paydo bo‘ldi. Bu G‘arbiy Yevropada sanoat to‘ntarishi uchun kadrlar tayyorlashning asosi bo‘ldi.

XULOSA

Garbiy yevropa pedagogikasidagi umumiy tayanch nuqtalar. Ushbu davrdagi barcha islohotlar quyidagi umumiy yo‘nalishlarga ega edi: Dunyoviylik: Ta’lim cherkov nazoratidan chiqib, ilm-fanga yo‘naltirildi. Insonparvarlik: Jismoniy jazolarga qarshi chiqish, bolaning shaxsini hurmat qilish. Ommaviylik: Faqat boylar emas, balki keng xalq ommasi uchun maktablar ochish g‘oyasi.

Demak, G‘arbiy Yevropa mamlakatlaridagi ta’lim-tarbiya tajribasi insoniyat sivilizatsiyasiga tizimli bilim berish modelini taqdim etdi. Komenskiyning tartibi, Lokkning irodasi va Russoning erkinligi uyg‘unlashib, bugungi zamonaviy maktabning qiyofasini yaratdi. Ushbu tajribani o‘rganish hozirgi milliy pedagogikamizni rivojlantirishda ham muhim ahamiyatga ega. Xulosa qilib aytganda, Jan Amos Komenskiy yaratgan sinf-dars tizimi maktabni "bilim fabrikasi"ga aylantirdi va ommaviy savodxonlikka erishishning eng samarali yo‘li bo‘lib qoldi.

Foydalanilgan adabiyotlar :

1. Djuraev R. X. Pedagogika tarixi. -Toshkent: "O‘qituvchi", 2018. C-320 b.
2. Hoshimov K., Safoeva S. Pedagogika tarixi. -Toshkent: "Istiqlol", 2004. C- 268 b.
3. Zunnunov A. Pedagogika tarixi. -Toshkent: "Sharq", 2004.C -335 b.
4. Руссо Ж.-Ж. Эмиль, или О воспитании. – СПб.: Редкая книга, 2012. С– 480 b.